

**VA'D VE VA'ÎD
EKSENİNDE HULF**

Hamdi AKBAŞ

AKADEMİSYEN
KİTABEVİ

© Copyright 2018

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademişyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-183-4

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

Kitap Adı

Va'd ve Va'îd Ekseninde Hulf

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Akademişyen Dizgi Ünitesi

Yazar

Hamdi AKBAŞ

Yayıncı Sertifika No

25465

Editör

İsmail ŞİK

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

DOI

10.37609/akya.1880

GENEL DAĞITIM

Akademişyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

İnsanın yaratılıp ona sorumluluk yüklenmesiyle başlayan varlık süreci, onun dünya hayatında ortaya koyduğu davranışların hesap edilmesi ve değerlendirilmesiyle gerçekleşeceği haber verilen ahiret hayatında da devam edecektir. İnsanın kendisinden istenen fiilleri yerine getirmesi nedeniyle mükafatlandırılması, terk ettiği fiilleri nedeniyle de cezalandırılmasına sebep olacak sorgulama, onun varlık sahasına çıkmasıyla başlayan bu sürecin en önemli aşamasıdır. Çünkü bu durum onun geçmişteki tüm davranışlarını kapsadığından bir dönüm noktası mesabesinde olup onun Allah'ın va'dettiği mükafat veya ceza bakımından sonsuzluğa doğru gidişini belirleyecektir.

Alemi insan için yarattığını söyleyen Tanrı'nın merkeze insanı koyup sorumluluğu yüklenmesi bakımından onu muhatap olarak kabul etmesi, insanın ontolojik konumunu daha da belirgin hale getirmiştir. Bu bağlamda Allah'ın yüklediği sorumluluk neticesinde insan, Rabbini kabul veya ret durumunda kalmış ve kendisine verilen hayatı yaşama gayretine girmiştir. Artık bu gayretin neticelerini de yine kendisi belirleyecektir. Bu çerçevede Allah, insana akıl, irade, şuur ve güç vermiş, bununla da yatinmeyerek ona peygamberler aracılığıyla müjdelere ve uyarılara göndermiştir. Ayrıca Allah, insanın işlemiş olduğu fiillerin karşılığının ne olacağını haber vermesiyle de insana karşı olan merhametini ziyadesiyle göstermiştir.

Allah'ın, insanın dünya hayatında gerçekleştirdiği davranışların karşılığı olarak belirlediği ve haber verdiği va'dve va'id / mükafat ve ceza hususundaki kelamının ne olduğunun tespit edilmesi, Tanrı-insan ilişkilerinde önemli bir belirleyici olacaktır. Çünkü Allah insanın başı boş bırakılmayacağını ve işlediği fiillerin asla karşılıksız kalmayacağını haber vermektedir. Allah'ın varlığına inanan insan da kendisine verileceği bildirilen ödül ve ceza üzerinden dünya hayatına yön verebilecektir. Allah'ın, insanlar için önceden tayin etmiş olduğu neticelerin değişime uğrayıp uğramayacağı meselesi bu düzlemde önem arz etmektedir.

Biz bu çalışmamızda insanın Allah ile olan ilişkisine temel teşkil edecek Allah'ın kelimasında / sözlerinde durup durmayacağı, bunda bir değişiklik yapıp yapmayacağı ve insanlar için önceden belirlediği va'd ve va'idinî yerine getirip getirmeyeceği gibi meseleler hakkında varit olan nasları ve bu nasların şimdiye kadar nasıl algılandığını tespit etmek istiyoruz.

Konumuzu işlerken araştırmamızı üç bölümde ele aldık. Birinci bölümde va'd, va'id ve değişmezlik ifade eden Kur'anî kavramları inceledik.

İkinci bölümde özellikle Kur'an'da Allah'ın kelimasında değişmezlik ifade eden ayetlerin yanında Onun va'd ve va'id bildiren sözlerini ve bu sözler üzerine dile getirilen yorumları belirlemeye çalıştık. Bu bağlamda Allah'ın asla bir kimseye zulmetmeyeceğini bildiren ayet ve yorumlara da dikkat çekerek O'nun mutlak adaletinin ne şekilde gerçekleşebileceğini açıklamaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise Allah'ın kelimadaki değişmezliğin inanç bağlamında hangi konulara uygulanabilir olacağını ortaya koymaya çalıştık. Bu çerçevede özellikle sünnetullah, fitratullah, sıbğatullah, şefa'at, beda' ve Allah'ın va'd ve va'idinden cayıp caymamasının imkanı gibi konuları kelimî perspektiften inceledik.

Bu hedef doğrultusunda başta konunun belirlenmesinde, kaynak temininde ve çalışmamızın şekillenmesinde desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail YÜRÜK'e, Doç. Dr. İsmail ŞIK'a, Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAPLAN ve Arş. Gör. Ömer SADIKER'e teşekkür ederim.

Hamdi AKBAŞ

KISALTMALAR

AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz./bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
cem.	: Cem' eden
çev.	: Çeviren
ÇÜSBE	: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DEÜİFD	: Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜSBD	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
FÜSBD	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
HÜİFD	: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hz.	: Hazreti
İSAV	: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı
İÜSBE	: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
m.	: Miladi
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
RTEÜSBE	: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfalar arası
SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

tab.	: Basım Yeri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
tah.	: Tahkik eden
ter.	: Tercüme eden
trs.	: Tarihsiz
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Ve saire
Yay.	: Yayınları
TYEKB	: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
yrs.	: Yersiz

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

VA'D, VA'İD VE DEĞİŞMEZLİK İLE İLGİLİ TEMEL

KAVRAMLAR	1
1.1. Va'd, Va'id ve Değişmezliğin Temel Kavramları.....	2
1.1.1. Va'd/ الوعد	2
1.1.2. Va'id / الوعيد	4
1.1.3. Hulf / الحلف	5
1.1.4. Tebeddül / التَّبَدُّل	5
1.1.5. Teğayyur / التَّعْيِير	6
1.1.6. Nesih / النَّسْخ	6
1.2. Va'd ve Va'idi Doğrudan İlgilendiren Kavramlar	8
1.2.2. Tevbe / التَّوْبَةُ	8
1.2.2. Afv / العفو	9
1.2.3. Şefaaf / الشَّفَاعَةُ	10
1.2.4. Azap-Ceza / العقاب	11
1.2.5. Mükâfat / الثَّوَاب	12
1.2.6. Adalet / العدالة	13
1.2.7. Zulüm / الظلم	14
1.3. Va'd ve Va'idle İlgili Diğer Kavramlar	15
1.3.1. Hüsün / الحسن	15
1.3.2. Kubuh / القبح	16
1.3.3. Seyyie / السيئة	17
1.3.4. Beda' / البداء	18
1.3.5. Lütuf / اللُّطْف	19
1.3.6. Hikmet / الْحِكْمَةُ	20
1.3.7. Saadet / السعادة	21
1.3.8. Şekavet / الشقاوة	22
1.3.9. Ahd / العهد	23
1.3.10. Misak / الميثاق	24
1.3.11. Tahrif / التحريف	25
1.3.12. Sünnetullah / سنة الله	25

BÖLÜM 229

KUR'AN'A GÖRE ALLAH KELAMINDA DEĞİŞMEZLİK...29

2.1. Kur'an'da Va'd ve Va'id Ayetleri ve Yorumları	30
2.1.1. Allah'ın Sözlerinden Caymayacağına Yönelik Va'dler.....	30
2.1.2. Peygamberlere Yapılan Va'dler	36
2.1.2.1. Dünyevî Va'dler	36
2.1.2.2. Uhrevî Va'dler.....	41
2.1.3. Müminlere Yapılan Va'dler.....	42
2.1.3.1. Dünyevî Va'dler	42
2.1.3.2. Uhrevî Va'dler.....	50
2.1.4. Kıyamet Anlamında Va'dler	66
2.2. Kur'an'da Va'id Ayetleri ve Yorumları	69
2.2.1. Şeytan ve Şeytan'ı Dost Edinenlere Yönelik Va'idler	70
2.2.2. Kâfirlere Yapılan Va'idler	71
2.2.2.1. Dünyevî Va'idler	72
2.2.2.2. Uhrevî Va'idler.....	74
2.2.3. Peygambere Karşı Çıkanlara Yapılan Va'idler	81
2.2.4. Müşriklere Yapılan Va'idler.....	83
2.2.5. Münafıklara Yapılan Va'idler.....	85
2.2.6. Hıristiyanlara ve Yahudilere Yapılan Va'idler	87
2.3. Allah'ın Adaletini Vurgulayan Ayetler ve Yorumları	90

BÖLÜM 3

ALLAH KELAMINDA DEĞİŞMEZLİĞİN TEOLOJİK

YANSIMALARI.....95

3.1. Allah Kelamında Değişmezliğin Bağlantılı Olduğu Konular.....	98
3.1.1. Büyük Günah İşleyen Durumu	98
3.1.2. Halku'l-Kur'an	102
3.1.3. Beda'	105
3.1.4. Nasih-Mensuh	109
3.1.5. Allah Kelamında Tahrif	112
3.1.6. Sünnetullah / Âdetullah	116

3.1.7. Fıtratullah	120
3.1.8. Sıbgatullah	122
3.1.9. Tevbe ve Af.....	125
3.1.10. Şefa'at	130
3.1.11. Allah'ın Adaletli Olması / Zulmetmemesi	132
3.1.12. Allah'ın İlminde Değişme	138
3.2. Va'd ve Va'id Bağlamında Allah Kelamında Değişmezlik.....	143
3.2.1. Va'd ve Va'id'in Aklen Bilinip Bilinemeyeceği Problemi.....	143
3.2.2. Va'id'in Umumiliği ve Hususiliği	148
3.2.3. Allah'ın Sözlerinde Hulf'un İmkânı.....	152
3.2.3.1. Mutezile'nin Hulf Anlayışı	153
3.2.3.2. Ehl-i Sünnet Düşüncesinde Allah'ın Sözünden Cayması.....	157
SONUÇ.....	163
KAYNAKÇA.....	167

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed, *Risaletü'l-Tevhid*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2001.
- Abdulkaki, M. Fuat, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1364.
- Abdulhamid, İrfan, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. M. Saim Yeprem, Marifet Yay., İstanbul 1981.
- Akçay, Mustafa, “Sünnetullah, Fitratullah, Sıbgatullah” Kavramlarının Anlamlandırılışı Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XVII, ss. 125-158, Adapazarı 2008.
- Aktepe, Orhan, “Kelam İlmi Açısından Beda Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, S. 23 (2011/1), ss. 97-116, Sakarya 2011.
- Âmidî, Seyfüddin, *Gayetü'l-Meram fi İlmi'l-Kelam*, tah. Ahmet Ferit Mezidî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- _____, *Ebkaru'l-Efkâr fi Usuli'd-Din*, tah. Ahmed Ferid el-Mezidî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, TDV Yay., Ankara 1998.
- Bağdâdî, Abdulkadir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- _____, *Usuli'd-Din*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Bakıllanî, Ebu Bekr Muhammed, *Kitabu'l-Temhid*, Mektebetü's-Sekafıyye, Beyrut 1957.
- Bayrakdar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, TDV Yay., Ankara 2001.
- Bebek, Adil, “Kebire” *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 163-164, Ankara 2002.
- Bezzâvî, Nâsirüddin Ebu Saîd, *Envaru't-Tenzil ve Esraru'l-Te'vil*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Câhız, Amr b. Bahr, *el-Muhtar min Kitabi'r-Redd ale'n-Nasara*, tah. Muhammed Abdullah Şerkavî, Darü'l-Ceyl, Beyrut 1991.
- Cürçânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rifat*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- _____, *Şerhu'l-Mevakif*, Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- _____, *Şerhu'l-Mevakif*, çev. Ömer Türker, TYEKB Yay., İstanbul 2015.
- Cüveynî, İmamu'l-Haremeyn, *Kitabu'l-İrşad*, Mektebetü'l-Haneci, Mısır 1950.
- _____, *el-Luma fi Kava'idi Ehli's-Sünnet ve'l-Cemaat*, tah. Fevkiye Hüseyin Mahmut, Darü'l-İlmi'l-Kütüb, Beyrut 1987.
- Çağrı, Mustafa, “Adalet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 341-343, İstanbul 1988.
- _____, “Af”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 394-395, İstanbul 1988.
- _____, “Saadet” *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 319-322, İstanbul 2008.
- _____, “Seyyie”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVII, ss. 78-79, İstanbul 2009.
- _____, “Zulüm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIV, ss. 507-509, İstanbul 2013.
- Çelebi, İlyas, “Hüsün ve Kubuh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIX, ss. 59-63, İstanbul 1999.
- _____, “Lutuf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, ss. 239-241, Ankara 2003.
- _____, “Sünnetullah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, ss. 159-160, İstanbul 2010.

- Çetin, Abdurrahman, "Nesih", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 579-581, İstanbul 2006.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜİFV. Yay., İstanbul 2009.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., Ankara 2003.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, tah. Şu'ayb el-Arnaût vd., I-VII, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dimaşk 2009.
- Ebu Hanîfe, Nu'man b. Sabit, *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri-el-Fıkhü'l-Ekber*, ter. Mustafa Öz, MÜİFV. Yay., İstanbul 2013.
- Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Hevâmil ve's-Şevâmil*, Nşr. Ahmed Emin – Seyyid Ahmed Sakr, Kahire 1951.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan, *el-İbane an-Usulî'd-Diyane*, Mektebetü Dari'l-Beyan, Mısır 1990.
- _____, *el-Luma' fi'r-Redd âlâ Ehli'z-Zeyğî ve'l-Bida'*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- _____, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*, tah. Ahmed Cad, Darü'l-Hâdis, Kahire 2008.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakup, *Kâmusu'l-Muhit*, tah. Muhammed Naim Argususî, Müessesetü'r-Risale, yrs., trs.
- Gazalî, Ebu'l-Hamid, *el-İktisad fi'l-İtikad*, tah. İnsaf Ramazan, Darü'l-Kuteybe, Beyrut 2003.
- _____, *el-İktisad fi'l-İtikad*, haz. İbrahim Agâh Çubukçu- Hüseyin Atay (İtikadta Orta Yol), Nur Matbaası, Ankara 1962.
- Gölcük, Şerafettin, *Bâkullâni ve İnsan Filleri*, TDV Yay., Ankara 1997.
- Güler, İlhamî, *Allah'ın Ahlakîliği Sorunu*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014.
- Gürkan, Salime Leyla, "Misak", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, ss. 172-173, İstanbul 2005.
- Gürpınar, H. Rahmi, *Türkçe Sözlük*, TDK. Yay., Ankara 2011.
- Hakyemez, Cemil, "Beda Düşüncesi ve Şifî İmammet Tartışmalarındaki Yeri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, S: 10, ss. 29-49, Çorum 2006.
- Hâyât, Ebu'l-Hüseyin, *Kitabu'l-İntisar ve'r-Red ala Ravendiye'l-Mulhid*, tah. Henrik Samuel Nyberg, Mektebetü'd-Darü'l-Arabiyye, Kahire 1925.
- Hökekleli, Hayatî, "Fitrat", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, ss. 47-48, İstanbul 1996.
- İcî, Adududdin, *el-Mevakfî İlmî'l-Kelam, Âlemü'l-Kütüb*, Beyrut trs.
- Ignaz Goldziher, "Ehl-i kitab'a Karşı İslam Polemiği II", çev. Cihat Tunç, *İslami İlimler Dergisi*, S. V, ss. 249-272, Ankara 1982.
- İbn Arabî, Muhammed b. Abdullah b. Ahmet, *en-Nasih ve'l-Mensuh*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2009.
- İbn Furek, Muhammed b. Hasan, *Mücerredü'l-Makalat*, tah. Ahmed Abdurrahim Sayih, el-Mektebetü's-Sekafi'd-Diniyye, Kahire 2005.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 2014.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, tah. Şu'ayb el-Arnaût vd., I-V, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl, *Lisanü'l-Arab*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlak*, tah. Ammad Hilali, Menşuratü'l-Cemel, Beyrut 2011.
- İbn Sina, *en-Necât*, Darü'l-Cil, Beyrut 1992.

İbn Teymiyye, Takıyuddin, *El-Cevabu's-Sahih Limen Beddele Dine'l-Mesih*, tah. Ali b. Hasan b. Nasır, Darü'l-Asıma, Riyad 1999.

_____, *Mecmu'atu'r-Resail ve'l-Mesa'il*, Darü'l-Ahyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut trs.

İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Nevasihu'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2006.

_____, *Nüzhetu'l-A'yanı'n-Nivazir fi İlmi'l-Vucuhi ve'n-Nezair*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

_____, *Telbisü İblis*, Darü'l-Kalem, Beyrut trs.

İlhan, Avni, "Beda", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, V, ss. 290-291, İstanbul 1992.

İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam*, sad., Sabri Hizmetli, Ankara Okulu Yay., Ankara 2013.

Kâdi Abdulcabbâr, *Fadlu'l-I'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, Nşr. Fuad Seyyid, Darü't-Tunusiyye, Tunus 1974.

_____, *Kitabu'l-Mecmûfi'l-Muhîbi'l-Teklif*, cem. Muhammed b. Hasan b. Ahmed b. Metteveyh, tah. Jan Peters, Darü'l-Meşrik, Beyrut 1986.

_____, *Muhtasar fi Usuli'd-Din*, Darü'l-Hilal, Kahire 1971.

_____, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse Giriş*, çev. İlyas Çelebi, TYEKB Yay., İstanbul 2013.

_____, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, Mektebetü'l-Vehbe, Kahire 1996.

Kahraman, Ferruh, "Tefsirde Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifi Meselesi I (Tahrif Kelimesi Bağlamında)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015/1, S. XXXXI, ss. 189-212, İzmir 2015.

Kaplan, İbrahim, *Kelam açısından Tahrif ve Kutsal Kitapların Mevsukiyeti Meselesi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

Karadaş, Cağfer, "Sevab", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVI, ss. 581-582, İstanbul 2009.

Karaman, Hayrettin, "Adalet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 343-344, İstanbul 1988.

Kuşeyri, Zeynüddin Ebu'l Kasım, *et-Tahbir fi'l-Tezkir*, Darü'l Âzal, Beyrut 1981.

Kutlu, Sönmez, "Va'd ve Va'id", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLII, ss.414-415, İstanbul 2012.

Kutluer, İlhan, "Hikmet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, ss. 503-511, İstanbul 1998.

Kuzgun, Şaban, *Dört İncil Farklılıkları ve Çelişkileri*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2000.

Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 532-533, İstanbul 1988.

Lekânî, Abdüsselâm b. İbrâhim, *Cevheretü'l-Tevhid*, Matbaatü's-Saade, Mısır 1949.

Maraz, Hüseyin, Mutezile'de istihkak Teorisi, (Basılmamış doktora tezi) *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Malatya 2017.

Mâturîdî, Ebu'l-Mansur, *Kitabu'l-Tevhid*, tah. Bekir Topaloğlu- Muhammed Aruçi, İrşad Yay., İstanbul 2001.

_____, *Kitabu'l-tevhid*, çev. Bekri Topaloğlu, İSAM yay. Ankara 2005.

_____, *Te'vilatü'l-Kur'an*, tah. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, Mizan Yay., İstanbul 2005.

Nesefî, Ebu'l-Berakât, *Medârikü'l-Tenzil ve Hakâiku'l-Te'vil*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2014.

Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tabsiratü'l-Edille*, tah. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, DİB

- Yay., Ankara 2003.
- _____, *Bahru'l-Kelam*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Neseфі, Ömer, *Metnu'l-Akaid*, Fazilet Neşriyat, İstanbul trs.
- Nevbahıtı, Ebü Muhammed el-Hasan b. Musa, *Fıraku's-Şia*, Nşr. Mektebetü'l-Ezheriyye lit-Türas, tab. Daru't-Taba'ati'l-Muhammediye, Kahire 2008.
- Oksar, Yusuf, *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2008.
- Öge, Sinan, *İlâhî Kelâmın Yapısı*, İnsan Yay., İstanbul 2008.
- Özarlan, Selim, "Kur'an'da Tevbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım", *FÜSBD*, Elazığ 2002, c.XII, S. 1, ss. 353-382.
- Özdeş, Talip, *Kur'an ve Nesh Problemi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Özen, Saliha, *Fıtrat (Dini Kabiliyet) Kavramının Psikolojik Açılımı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2012.
- Özsoy, Ömer – Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yay., Ankara 2016.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah, Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yay., Ankara 1999.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1997.
- Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usuli'd-Din*, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türasi, Kahire 2003.
- Râgıb el-İsfahanî, *Müfredâtü Elfazı'l-Kur'an*, tah. Saffan Adnan Davudî, Darü'l-Kalem, Dimeşk 2009.
- Râzî, Fahrüddin, *Me'âlimü Usüli'd-Din*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire trs.
- _____, *el-Metalibu'l-Aliye mine'l-İlmi'l-İlahi*, tah. Ahmed Hicazî es-Seka, Darü'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut 1987.
- _____, *el-Muhassal*, çev. Hüseyin Atay, Kelam'a Giriş, AÜİF. Yay., Ankara 1978.
- _____, *et-Tefsirü'l-Kebir*, Darü'l-Fikir, Beyrut 1981.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsirü'l-Menar*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- Rummanî, Ali b. İsa, "*en-Nuket fi İ'cazi'l-Kur'an*", *Selasü Resail fi icazi'l-Kur'an*, tah. Muhammed Halefullah-Muhammed Z. Selam, Darü'l-Mearif, Kahire 1119.
- Sâbüni, Nureddin, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, çev. Bekir Topaloğlu (Mâtürîdiyye Akaidi), MÜİFV. Yay., İstanbul 2013.
- Salimî, Ebu's-Şekür, *et-Temhid fi Beyanı't-Tevhid*, tah. Ömer Türkmen, TDV. Yay., Ankara 2017.
- Semerkanđi, Ebu'l-Leys, *Bahru'l-Ulüm*, tah. Ali Muhammed Muavvid vd., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Semerkanđi, Şemsüddin, *es-Sahaftü'l-İlahiyye*, tah. Ahmed Abdurrahman eş-Şerif, Mektebetü'l-Felah, Kuveyt 1405/1985.
- Sırrı Giridî, *Nakdül-Kelâm fi Akâ'idü'l-İslâm*, Mektebe-i Sanayi Matbaası, Trabzon 1300h.
- Sinanoğlu, Mustafa, "İznik Konsili" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, ss. 549-552, İstanbul 2001.
- _____, "Sıbgatullah", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVII, ss. 85, İstanbul 2009.
- _____, "Ta'dil ve Tecvir", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIX, ss. 366-368, İstanbul 2010
- Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, Darü'l-İlmü'l-Melayin, Beyrut 2009.

- Subkî, Takıyuddin, *Feteva's-Subkî*, Darü'l-Marife, Beyrut trs.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir, Matba'atü Mustafa el-Bâbî, Mısır 1938.
- Şahrur, Muhammed, *el-Kitab ve'l-Kur'an Kıraatun Mu'asıra*, Nşr. El-Ahali, Şam trs.
- Şehristânî, Abdü'l-Kerim, *Nihâyetü'l-İkdâm fi İlmi'l-Kelâm*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire 2009.
- _____, *el-Milel ve'n-Nihal*, tah. Ahmed Fehmi Muhammed, Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1992.
- Şen, Mustafa, *Kur'an'da Vaad ve Va'id*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997.
- Şengül, İdris, "Ulumu'l-Kur'an Konusu Olarak Nasih ve Mensuh", *Diyanet İlmi Dergisi*, c. XXXVIII, S. 3, ss. 91-112, Ankara 2002.
- Şeyh Saduk, Ebu Cafer Muhammed İbn Babeveyh el-Kummî, *Kitabu'l-Tevhid*, Darü'l-Marife, Beyrut trs.
- Şık, İsmail, *Mâturidî İnanç Sistemi (Lamişi Örnekleminde Hanefî-Mâturidî Kelamı)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.
- Şimşirgil, Ahmet –Ekinci, Ekrem Buğra, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yay., İstanbul 2008.
- Taftazânî, Sadettin, *Şerhu'l-Makasid*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- Tehânevî, Muhammed Hamid, *Keşşâfû Isulâhâtü'l-Fünun ve'l-Ulum*, yrs., trs.
- Tarakçı, Muhammed, "tahrif", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIX, ss. 422-424, İstanbul 2010.
- Taşdelen, Mehmet, Mutezile'de Şefaât Anlayışı, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V, S. 10, ss.81-101, Kayseri 2015.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü'l-Tirmizî*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir vd., I-V, Şirketü Mektebeti ve Matba'atü Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1962-1977.
- Topaloğlu, Bekir, "Tövbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLI, ss. 279-283, İstanbul 2012.
- _____, *Kelam İlmine Giriş*, Damla Yay., İstanbul 2014.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yay., İstanbul 2013.
- Tritton, Arthur Stanley, *İslam Kelamı*, çev. Mehmet Dağ, AÜİF. Yay., Ankara 1983.
- Tusî, Nasiruddin, *el-İktisad fi ma Yete'alleku bi'l-İtikad*, Darü'l-Edvay, Beyrut 1986.
- Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Ankara 2002.
- Türker, Mubahat, *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münâsebeti*, AÜDTCF Yay., Ankara 1956.
- Uludağ, Süleyman, "Ahid" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 533-534, İstanbul 1988.
- Üzüm, İlyas, "İkâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, ss. 13-14, İstanbul 2000.
- Watt, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Birleşik Yay., İstanbul 1998.
- Yapıcı, Asım, *İslam'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay., İstanbul 1997.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Halku'l-Kur'an", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, ss. 371-375, İstanbul 1997.
- _____, "İlim", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, ss. 108-109, İstanbul 2000.
- _____, "İslâm'da Şefaât" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, ss. 412-415, İstanbul 2010.
- _____, "Levh-i Mahfuz" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, ss. 151, Ankara 2003.

_____, “Şefaât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, ss. 412-415, İstanbul 2010.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, Nşr. Matbaai Ebu'z-Ziya, İstanbul 1938.

Yurdagür, Metin, “Ahid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 534-535, İstanbul 1988.

Yüksel, Emrullah, “İlahi Fiillerde Hikmet” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, ss.43-76, Erzurum 1988.

Yürük, İsmail, *Şemsü'd-Din Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî'nin Belli Başlı Kelamî Görüşleri (Allah ve İman Anlayışı)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1987.

Zemaşerî, Carullah b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki'l-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi'l-Te'vil*, Darü'l-Mearif, Beyrut 2009.

_____, *Esasü'l-Belağa*, tah. Abdurrahim Mahmud, Daru'l-Marife, Beyrut trs.

http://webdosya.diyamet.gov.tr/kuran/kuranikerim/download/Diyamet_Kurani_Kerim_3.0.exe